

УДК 378 : 373.3/. 5.091.12.011.3-051 : 796

Лисенко Л. Л., Багінська О. В.

МОДЕЛЬ УЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК СИСТЕМОТВІРНИЙ ЧИННИК ЙОГО ПІДГОТОВКИ

Стаття присвячена обґрунтуванню цільової моделі вчителя фізичної культури, як системотвірного чинника у процесі побудови його професійної підготовки, обґрунтування та розробки сучасних освітніх програм. Відображено генезис уявлень про «модель» (професіограму, професійну майстерність, професійну компетентність) педагога, зокрема, учителя фізичної культури. Обґрунтовано орієнтовну гіпотетичну модель вчителя фізичної культури у відповідності до сучасних змін в суспільстві, освіті.

Ключові слова: вчитель фізичної культури, модель, фізична культура.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Його величність ВЧИТЕЛЬ! Яким він повинен бути в ідеалі? Чи можлива взаємокомпенсація певних якостей особистості вчителя? Які провідні вимоги до професійного покликання і придатності до плідної роботи вчителя? Як повинна виглядати інтегральна модель вчителя фізичної культури майбутнього?

Аналіз наукової літератури (С. Бегідова, Н. Зволинська, І. Зимня, В. Маслов, О. Петунін, Л. Сущенко, О. Тимошенко, С. Хазова, А. Черноштан, Б. Шиян, В. Ялович та інші) дозволив нам виявити різні підходи науковців до обґрунтування модельних характеристик фахівців в галузі фізичної культури і спорту, однак враховуючи зміни які відбуваються в суспільстві, освіті актуалізується проблема обґрунтування цільової моделі вчителя фізичної культури, як системотвірного чинника у процесі побудови його професійної підготовки, обґрунтування та розробки сучасних освітніх програм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенням структури професійно значущих якостей особистості вчителя, в контексті різних за предметом досліджень, займалась велика кількість науковців (Н. Кузьміна, А. Маркова, А. Столяренко, В. Сухомлинський, І. Зимня, А. Щербаков, І. Зязюн, В. Кремень, М. Євтух, С. Сисоева та інші), які спрямовували свої дослідження на обґрунтування, створення моделі, професіограми педагога.

У роботі В. Андрущенко зазначено, що українська базова модель педагогічної освіти має внутрішнє джерело розвитку і одночасно реагує на зовнішні суспільні вимоги, що зумовлюють характер і спрямованість сучасної світової динаміки освіти. Попри певного внутрішнього консерватизму, що утримує педагогічну освіту в її стійких якісних характеристиках, «педагогічна матриця» має змінюватися відповідно до викликів XXI століття [1], отже мають змінюватись і вимоги до моделі вчителя, зокрема вчителя фізичної культури.

Метою дослідження є обґрунтування прогностичної моделі вчителя фізичної культури як системотвірного чинника його підготовки.

Завдання роботи

1. Проаналізувати уявлення науковців про «модель» (професіограму, професійну майстерність, професійну компетентність) педагога, зокрема, учителя фізичної культури.

2. Обґрунтувати орієнтовну гіпотетичну модель вчителя фізичної культури у відповідності до сучасних змін в суспільстві, освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Уявлення про освітній профіль випускника раніше можна було отримати з опису складових галузевого стандарту – ОКХ (освітньо-кваліфікаційна характеристика) та ОПП (освітньо-професійна програма). Перегляд концептуальних позицій, змісту, форми опису ОКХ став необхідним у зв'язку з модернізацією національної освіти у напрямку її переходу від кваліфікації до компетенції. Переваги компетентнісної моделі полягають у тому, що вона дає змогу оцінити як знанневий компонент, так і особистісні зміни фахівця, які відбулись у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Розробка моделі (профілю) учителя фізичної культури є ключовою при визначенні цілей і організації процесу навчання, вирішення актуальних проблем професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. На її основі здійснюється обґрунтування освітніх програм, зміст навчальних планів, розробка дидактичного забезпечення та інше.

Соціальне замовлення суспільства і прогноз розвитку професійної діяльності вчителя фізичної культури, аналіз галузі його професійної діяльності та науково-практичні узагальнення експертів (науковців, учителів практиків, викладачів закладів вищої освіти) в даній галузі є підґрунтям для обґрунтування професіограми, психограми учителя фізичної культури, моделі майбутнього учителя фізичної культури (у вітчизняному варіанті – ОКХ), яка є системотвірною (мета-результат) складовою освітнього процесу.

Сам стандарт вищої освіти України відповідної спеціальності 014.11 Середня освіта (фізична культура), освітні програми підготовки майбутніх учителів фізичної культури мають вибудовуватись на основі «зразка-результату освіти», тобто прогностичної моделі майбутнього вчителя фізичної культури, яка і задає напрямок освітнього процесу. При цьому необхідно враховувати, що нові освітні стандарти задають нові орієнтири [6].

Через призму сутності і специфіки професійної діяльності вчителя, її соціального значення, призначення (підготовка освічених українців, всебічно розвинених, відповідальних громадян і патріотів, здатних до ризику та інновацій [3]), *предмету роботи учителя фізичної культури* (який ми розглядаємо, як мистецтво управління адаптивним функціонуванням організму людини у фізичному вихованні з метою формування компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості в суспільстві [2, 4]) з урахуванням думок науковців що до моделі сучасного вчителя (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, Н. Кузьміна, О. Савченко, С. Сисоєва, В. Сластьонін), зокрема вчителя фізичної культури (С. Бегідової, О. Петуніна, Л. Сущенко, О. Тимошенка, В. Філанковського, С. Хазової, Б. Шияна, В. Яловика) та сучасних змін, які відбуваються в суспільстві, освіті нами розроблено орієнтовну гіпотетичну модель учителя фізичної культури (рис. 1).

Системотвірним компонентом нашої гіпотетичної моделі є *ефективний учитель фізичної культури* (гуманний, компетентний, здатний до креативно-інноваційної діяльності, співробітництва, самовдосконалення).

Професійна модель вчителя фізичної культури складається з характеристик основних педагогічних функцій вчителя фізичної культури, його задатків і здібностей, загально-педагогічних та професійних знань і вмінь, особистісних і професійних якостей які забезпечують ефективну реалізацію цих функцій. Детально представити й охарактеризувати кожен зі складових моделі учителя фізичної культури у нас не має змоги, тому ми зупинимось узагальнено на основних найбільш актуальних її аспектах.

Ерудиція вчителя фізичної культури складається із *загальних знань* (характеризують світогляд і загальну культуру вчителя) і *спеціальних* (необхідні для здійснення учителем фізичної культури професійної фізкультурно-педагогічної діяльності). На наш погляд, для учителя фізичної культури, відповідно до модернізації освіти необхідними є, крім зазначених, знання аксіології, акмеології, кібернетики, біокібернетики та досягнення практики професійної діяльності, які розширюють його розуміння й уміння застосування широкого діапазону педагогічних підходів.

Оволодіння знаннями сприяє формуванню вмінь, які проявляються у здатності використовувати набутий досвід у конкретних педагогічних ситуаціях. Успіх діяльності вчителя залежить від уміння проектувати модель особистості учня і розробки технологій педагогічного впливу з урахуванням дії природних і суспільних сил – *конструктивні здібності*, здатності включати учнів в різноманітні види діяльності і створювати колектив, який міг би впливати на кожен окрему особистість, тобто від наявності у вчителя *організаторських здібностей*, здатності встановлювати правильні взаємовідносини та перебудовувати їх у відповідності з розвитком вихованців – *комунікативні здібності*.

Велике значення для учителів фізичної культури мають *психомоторні здібності*. Як зазначає В. Ялович, психомоторна діяльність педагога здійснюється в різноманітних рухах на уроках фізичного виховання: кваліфіковано володіти технікою фізичних вправ, робити аналіз техніки виконання вправ; створювати оригінальні способи вирішення рухових завдань; уміння підбирати індивідуальну техніку рухів для учнів. В роботі С. Хазової наголошується на значенні гармонійно розвинутого різноманіття рухових якостей і здібностей, здатностей якісно виконувати різноманітні фізичні вправи і техніко-тактичні рухові дії. На необхідності застосування в професійно-педагогічній підготовці учителя фізичної культури поняття «конструктивно-рухова компетентність» наголошує О. Туманова, яка характеризує її як «готовність до тілесної демонстрації конструктивної змістовної основи уроку з фізичної культури, спрямованої на ефективне вирішення поставлених завдань».

Діяльність вчителя нового покоління повинна бути спрямована на розвиток особистості та її підготовку до вирішення завдань життєво творчості. Неабияке значення для цього має така складова готовності вчителя як здатність до ефективної профілактичної роботи з проблем збереження, зміцнення та розвитку здоров'я дітей, до використання здоров'язбережувальних технологій.

Важливими вміннями ефективного учителя фізичної культури є *дослідницькі, діагностичні, прогностично-проектувальні, креативно-інноваційні*, які спрямовані на здатність знаходити нове в педагогічних явищах, робити вибір методичної концепції власної праці, вміння прогнозувати.

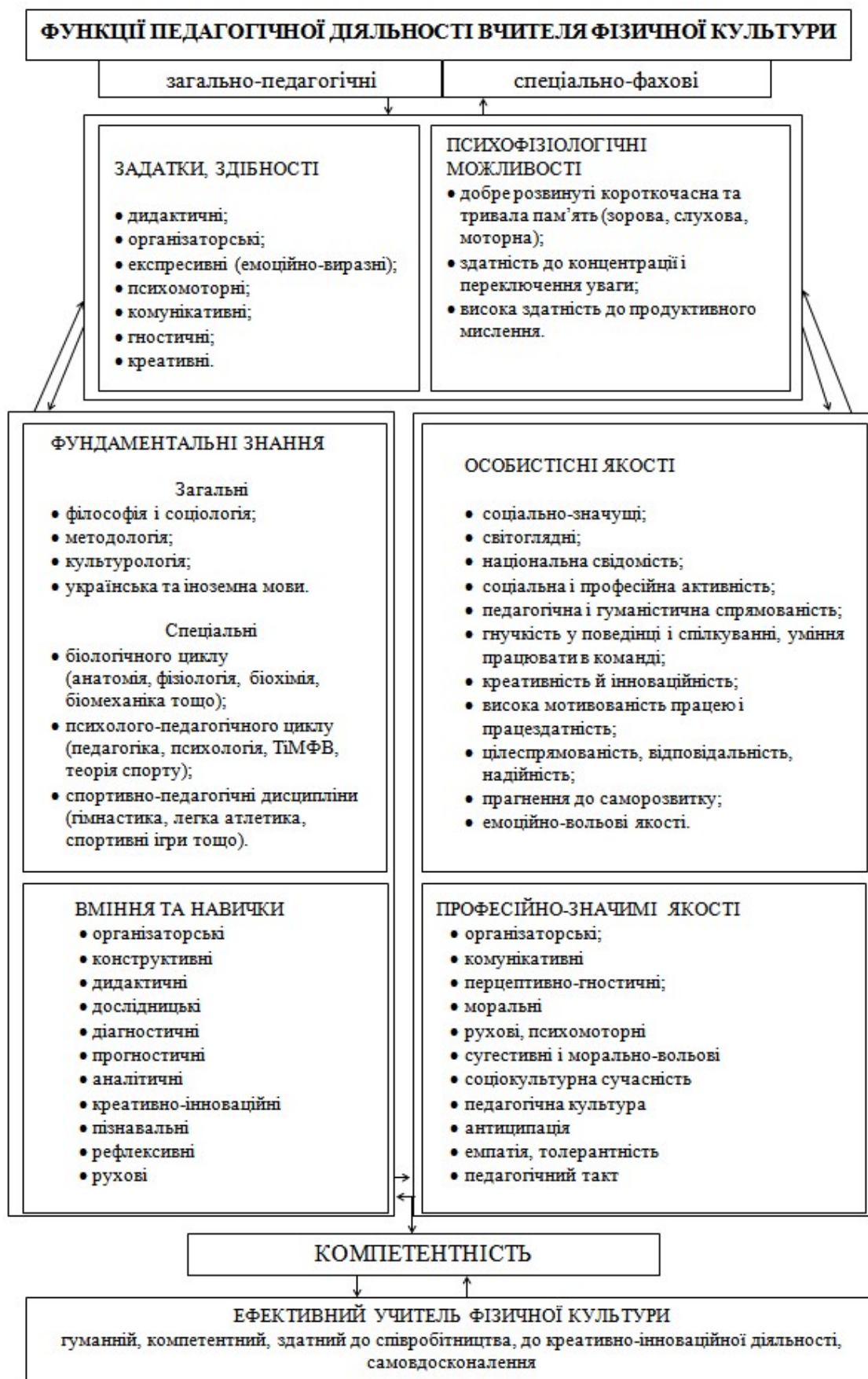

Рис. 1. Орієнтовна гіпотетична модель учителя фізичної культури

Завдяки *прогностичним* умінням, учитель фізичної культури може діагностувати та аналізувати певну педагогічну задачу, дослідити її особливості та розробити відповідну програму її рішення. Уміння вчителя своєчасно передбачати наслідки тих чи інших управлінських рішень, дає змогу вчасно вносити корективи в програму впливу (реагувати та коригувати).

Однією з базових передумов, що безпосередньо впливає на формування прогностичних умінь в управлінській діяльності вчителя, на нашу думку, є *антиципація*, що виражається в здатності центральної нервової системи людини бачити майбутнє. За концепцією Є. Суркова, Б. Ломова антиципація є, по суті, ефектом планування, інсайту, ймовірного прогнозування, розгадування певного задуму з попередженням негативних наслідків.

Для учителя фізичної культури важливо не тільки прогнозувати зміни певних педагогічних чинників та приймати на основі цього управлінські рішення, але й уміти передбачати непрогнозовані афективні реакції учнів на типові подразники (оцінки, зауваження вчителя, спілкування). Враховуючи цей факт, доцільно визначити ще таку складову прогностичних умінь, як *емпатія* – спроможність відчувати емоції та психічний стан учня.

На думку акмеологів (А. Бодалєв, А. Деркач), до важливих якостей, які визначають конкурентоздатність будь-яких фахівців, належать: професійне цілепокладання, рефлексія; професійна зацікавленість; творчий підхід до професійної діяльності; здатність і готовність до безперервного загального та професійного саморозвитку; прагнення до успіху; професійна комунікабельність; організаторські здібності, задоволеність працею й інші.

Компетентність, як компонент конкурентоздатності учителя фізичної культури включає загальні і фахові компетентності [5, 6]. Компетентності (реалізаційні здатності особи до ефективної діяльності) є динамічним поєднанням знань, розуміння, навичок, умінь, досвіду та здібностей (приймати правильні професійні рішення, прогнозувати результати дій, нести відповідальність тощо), які лежать в основі кваліфікації випускника. Компетентність визначається як особистісна характеристика, яка засвідчує реальну здатність людини до виконання професійних дій. Під компетентністю розуміють здатність фахівця до досягнення чітко визначеної мети та ефективного здійснення професійної праці у певній галузі діяльності.

На наш погляд, *інтегральною компетентністю* майбутнього учителя фізичної культури є здатність проектувати, конструювати і перетворювати окремі складові педагогічної діяльності, доцільно розробляти, моделювати засоби педагогічного впливу та ефективно застосовувати їх в практиці – добиватись високої точності управління терміновими і кумулятивними ефектами адаптації як в руховому, так і інтелектуальному аспектах.

Разом з тим слід підкреслити важливість досягнення не тільки високого рівня ерудиції і компетентності вчителя, але і наявність здатності до екстраполяції педагогічного процесу на майбутнє. Вчитель повинен бути орієнтованим на школу завтрашнього дня, мати певний «запас випередження». Вчитель не повинен покладатись лише на такт, інтуїцію, і навіть, знання – він повинен оволодіти педагогічним процесом, впровадити в нього системний підхід, закономірності технології здійснення управління поведінкою складних вірогідних систем, щоб ефективно управляти поведінкою учня, а не творити педагогічний процес стихійно.

Сучасна школа потребує кваліфікованого педагога, конкурентоспроможного, компетентного, ефективного, який вільно володіє своїми знаннями і орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності, здатного до критичного мислення та рефлексії, який бачить альтернативні шляхи вирішення педагогічних завдань і вміє боротися зі стереотипами.

О. Цедринський загострює увагу на інноваційній діяльності учителя, яка є важливим компонентом його професійної діяльності та наголошує на тому, що без інноваційної діяльності не можливий розвиток і це потребує в свою чергу педагога нового рівня свідомості та креативного мислення.

Соціальне замовлення на вчителя-дослідника фізичної культури обґрунтовується ще й тим фактом, що школа в цілому зберігає норми і стиль традиційного навчання, педагоги у кращому випадку чекають методично розроблені зразки нового підходу до організації навчання. І це природно, оскільки «дії за зразком» завжди легше застосовувати в своїй практичній діяльності, але число вчителів-новаторів, так само як і наукових освітніх концепцій, зростає, вибір найбільш відповідного зразка ускладнюється. Педагогічні кадри нової генерації, як зазначає С. Вітвицька, покликані поєднувати високий професіоналізм із усвідомленням сучасних потреб.

Відповідно виникає потреба шукати опору в самому собі, в тому, щоб культивувати власну здатність досліджувати, проектувати і реалізовувати моделі інноваційного навчання, тобто нам необхідно мати вчителя фізичної культури *здатного до креативно-інноваційної діяльності* [2, 4].

На основі системного аналізу емпіричних даних робочу модель вчителя фізичної культури в рамках нашого дослідження можна представити в наступному вигляді (рис. 2).

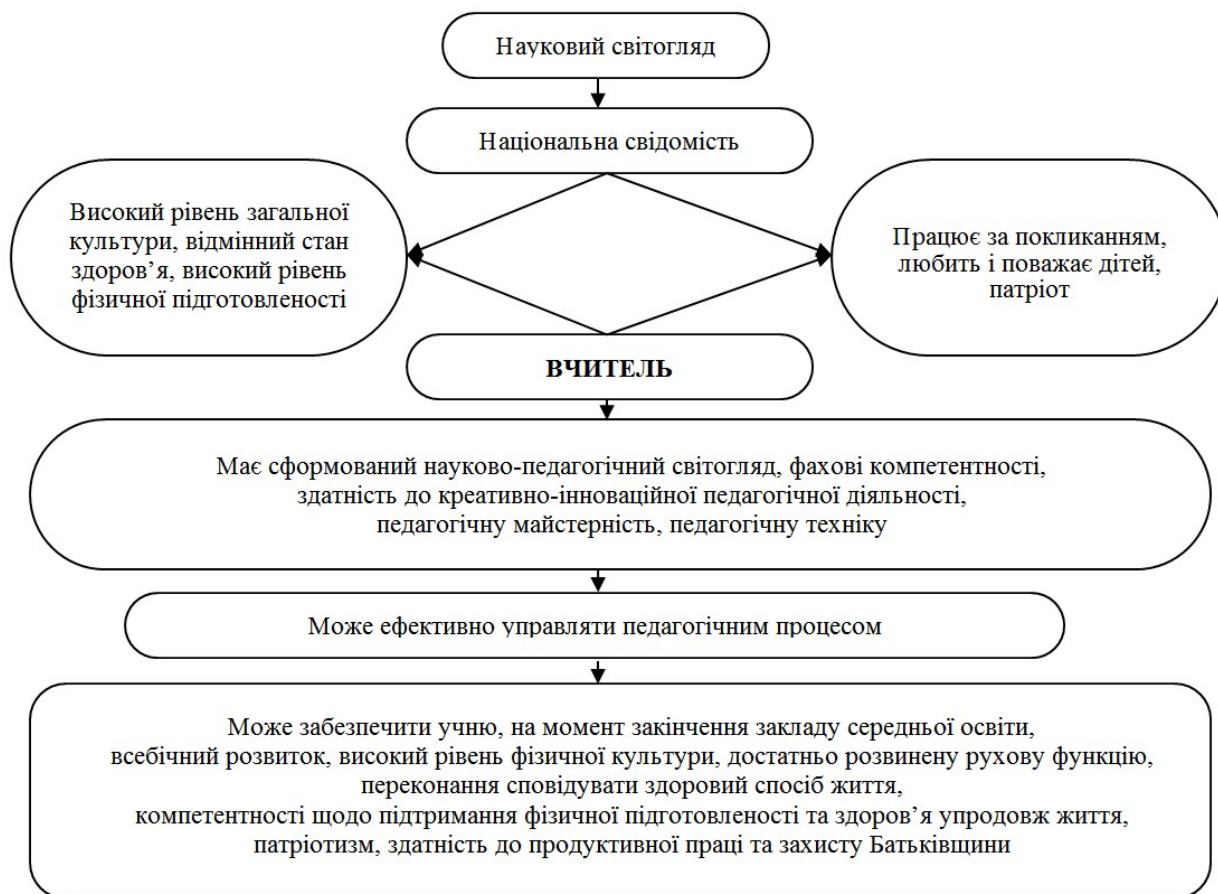

Рис. 2. Робоча модель вчителя фізичної культури

Вказані риси особистості вчителя, напрямки та функції його професійної діяльності, практичні можливості в навчально-виховному, культурологічному та здоров'ярозвивальному аспектах дозволяють дійти до висновку про те, що динамічна система здатностей, можливостей та готовності до ефективної фахової діяльності повинна бути адаптована до вимог часу, умов функціонування, запитів суспільства. Передбачити яке буде суспільство через декілька десятків чи сотень років надзвичайно важко, проте загальні закономірності в поведінці великих систем, мета існування, способи виживання популяції (нації) залишаться класичними, отже завдання та роль вчителя фізичної культури в суспільстві будуть ті самі.

Провідною рисою такого вчителя буде здатність до ефективного управління фізичним і духовним розвитком особистості. Такий вчитель зможе не лише застосовувати творчо, доцільно і ефективно відомі освітні, виховні чи оздоровчі технології, але і впроваджувати нововведення, інновації, новітні підходи та створювати власні компетентісно-евристично-креативні технології [4]. Вчитель фізичної культури має бути мудрим творцем всебічно розвиненої, здорової, дієздатної особистості, а тому повинен володіти логістично-прагматичним та креативно-інтелектуальним потенціалом.

Функціональність його рис чи складових, зазначає М. Огієнко, з'являється під впливом педагогічної діяльності, регулярної роботи по власному компетентісному зростанню, набутого професійного та соціального досвіду, параметрів тих цінностей, які він бере за бажаний взірць і які мотивують як систему складових моделі вчителя та структуру зв'язків між ними, так і ступінь ефективності його фахової діяльності. Перспективним можна вважати і активацію здатності вчителя до самоорганізації саморегуляції власної рухової, та професійної поведінки, що повинно позитивно відбитись на якості мистецтва управління процесом формування потрібної суспільству особистості. Такий вчитель повинен мати свободу вибору самоформування моделі власної сутності і самореалізації своєї педагогічної поведінки за допомогою варіації змісту педагогічної майстерності та індивідуальної педагогічної техніки.

Розквіт вчителя – це витвір суспільства, освітнього середовища і його самого, ми ж лише можемо певним чином, в певних межах і з певною якістю та ефективністю сприяти цьому процесу.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Прогностична модель та професіограма майбутнього вчителя фізичної культури обумовлюється метою педагогічної діяльності

(надбати та передати іншому) в певній системі координат (спільнота, держава), соціокультурними, політичними, державними запитами та станом конкретного життєвого і освітнього середовища. Вона включає різноманітні моральні, професійні та ціннісні параметри, функціональні системи, які є динамічні та мають певну свободу для прийняття вчителем своєчасних ефективних управлінських рішень в умовах ризику та невизначеності. Вибір педагогічних технологій та якість роботи вчителя залежить від діапазону його професіоналізму та підходів до організації і здійснення педагогічної діяльності.

Використані джерела

1. Андрущенко В. «Педагогічна матриця» української освіти: її значення для України і європейського світу. *Рідна школа*. 2012. № 4-5. С. 13–18.
2. Лисенко Л.Л. Компетентно-креативний учитель як один із головних факторів інтенсифікації фізичного виховання в школі. *Вісник ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка*. Вип. 18. Т.2. Чернігів. 2014. С. 148–151.
3. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Упоряд. Гриневич Л. [та ін.]. Київ. 2016. 34 с.
4. Огієнко М.М., Лисенко Л.Л., Огієнко П.М. Фактори, які обумовлюють креативно-евристичне мислення і його розвиток у системі професійної підготовки фахівців в галузі фізичної культури і спорту. *Вісник ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка*. Вип. 98. Т.1. Чернігів. 2012. С. 111–116.
5. Проект стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня освіти. Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка, предметна спеціалізація 014.11 Середня освіта (Фізична культура) / Н.С. Пангелова, Л.І. Іванова, Ж.Л. Козіна та інші / МОН України. Київ. 2017. [Електронний ресурс]
6. Розроблення освітніх програм. Методичні рекомендації / Авт.: В.М. Захарченко, В.І. Луговий, Ю.М. Рашкевич, Ж.В. Таланова / За ред. В.Г. Кременя. Київ. 2014. 120 с.

Lysenko L., Bagynska O.

MODEL OF TEACHER OF PHYSICAL EDUCATION AS SYSTEM-FORMING FACTOR FOR HIS TRAINING

This article is devoted to the substantiation of the model of the physical education teacher as system-forming factor in the process of formation his professional training, substantiation and development of modern educational programs.

It has been presented the genesis of ideas about the «model» of the educator (professiogram, professional skills, and professional competence), of the physical education teacher in particular.

It is justified indicative hypothetical prognostic model of the future physical education teacher in accordance with modern changes in society, education, in which system-forming components of the model is effective teacher of the physical education (humane, competent, and capable of creative and innovative activity, of cooperation and self-improvement).

It has been defined that the model of the physical education teacher depends on the purpose of teaching activity and includes moral, professional and value parameters, dynamical functional system, that give some freedom for the teacher to take timely and effective managerial decisions in conditions of risk and uncertainty.

It has been proved that the leading factor of the physical education teacher is an ability to effectively manage physical and spiritual developments of the person. Integral competence of the future physical education teacher is ability to creatively, effective and expediently apply well-known educational, upbringing health-improving technologies and to introduce innovations, latest approaches, and to create own competently heuristic-creative technologies.

The choice of pedagogical technologies and the quality of the teacher's work depends on the range of his professionalism and on approaches to organization and implementation of pedagogical activity.

The development of the model (profile) of physical education teacher is a key in determining the goals and organization of the learning process, the solution of the actual problems of the future physical education teachers' professional training.

Key words: teacher of physical education, model, physical education.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2018 р.